

NACIONALIZMUS FRANCIAORSZÁGBAN

„Sohasem fáradhatunk bele a rejtély kutatásába, melyet Franciaország jelent. A szellem különböző területein folytatott vándorlásaink során minden pillanatban beleütközünk ebbe a népbe. Néha akadálynak érezzük, néha élvezetes állomásnak. De mindenhol ott van, elkerülhetetlenül észrevételi magát, követeléseket állít föl, tanácsokat ad... Bár soha egy lépést nem tesz felénk, mégis nyugtalanító, majdnem tolakodó erővel hat ránk, olyan erős a kisugárzása, annyira éreznünk kell mindenhol már a pusztaság léte által is... Nem szabad tehát soha föl hagyni e legvilágosabb gondolkozású nemzet magyarázásával. Franciaország sem nyerne az által, ha zárt paradicsomnak nyilvánítanák ki a többi népek között, de halálos veszteséget szenvednének mosolyban, melegségben, bensőséges életben ezek is, ha Franciaország hiányozna a világból. Mert híd ez a nép még mindig az egyszerű életérzés belső területeihez, a szép nyugalomhoz, a mértékletességhez és az élet boldog élvezéséhez. Még mindig maga a néppé vált intelem, hogy a hasznosságnak és haladásnak világa halott világ marad a szellem nélkül.”

Az idézet egy fiatal német írónak, Friedrich Sieburgnak „Gott in Frankreich?” című nemrég megjelent könyvéből való, mely kétségtelenül első helyen áll az utóbbi idők Franciaországról írott monográfiái között. Sieburg éles kritikával boncolgatja a francia hibákat, de minden sorából érzik, hogy szereti Franciaországot és szeretettel írta meg a könyvét. Mert – amint mondja – elég gyenge ahhoz, hogy szívesebben akarjon élni egy régimódi és nem nagyon rendezett paradicsomban, mint a legfénylőbbben tiszta, modern és pontosan beosztott pokolban; mert Franciaországban minden embernek kézzel munkált és nem gyárilag előállított lelke van; mert világosságot kell deríteni arra a kérdésre is, hogy Isten valóban francia nemzetiségű-e, mint a franciák azt hiszik; és mert végül igen jól tudja, hogy az előbb-utóbb eljövő egységes Európa kialakulása felé is igen nagy részben még mindig Franciaországon át vezet az út.

Népek szellemi irányát és jellemét mindig sors határozza meg, nem szabadválasztás. Ennek a sors-szerűségnek éreztetésére régen elégtelennek, vagy legalább is túlságosan szegényesnek bizonyultak az általános szövegek, melyekkel a franciák nemzeti jellemét próbálták eddig megmagyarázni. Vannak megváltoztathatatlanul látszó tulajdonságok a népek jellemében, melyek a fejlődés folyamán mindig újra előtörnek, néha annál robbanóbb erővel, minél inkább vissza akarják szorítani, s amelyek visszaútasíthatatlan örökségképpen szállanak nemzedékről-nemzedékre. Ezek a tulajdonságok adják meg minden népnek külön színét és jellemét. Az összes nagy kísérletek, melyek e különbözőség eltüntetésére irányultak, csődöt mondtak eddig. Hogy csődöt fognak-e mondani a jövőben is, arra nehéz válaszolni. Mert amilyen biztosan öröklődnek tovább a külön népi jellemvonások, ugyanolyan biztosnak látszik, hogy az egyenlősítő kísérletek is mindig újult és mindig nagyobb erővel fognak ezután is fellépni ellenük. Minél régebb azonban és minél kultúráltabb egy nép, annál nehezebb szokásain, gondolkozásmódján és érzéseiben változtatni. A francia nép pedig egyike azoknak, melyek legerősebben gyökereznek

talajukban s amelynek ősi, de még mindig hallatlanul életképes nedvei elnyomnak minden új szint, hiába próbálják friss ágak beoltásával kitermelni azt a régi törzsből.

*

A franciák szellemét más népeknél is kevésbé lehet megérteni anélkül, hogy egész közlőrl, az ország életének minden ágazatára kiterjedőleg tanulmányozzuk azt. Mert ebben az esetben különösen igaz, hogy népről-népre nemcsak a szokások különböznek, hanem a szavak jelentése, a kifejezések értéke is. Gyakran megoldhatatlan viták keletkeznek abból, hogy ugyanazon szó, ugyanazon kifejezés alatt két nép két különböző dolgot ért. Gyakran azért magyarázzák félre népeknek szokásait, jellemét, tetteit, mert nem értik meg szavaik igazi értelmét. Traduttore, traditore – mondja az olasz közmondás, „Aki fordít, rendesen árulója is az eredetinek.” Nem lehet egyik nyelvből a másikba átfordítani valamit anélkül, hogy értelméből és színéből jelentős részek el ne változzanak. És különösen lehetetlen áttenni egyik nyelvből a másikba lelki folyamatokat kifejező szavakat, mert ezek a lelki folyamatok is legfennebb hasonlítanak egymáshoz, de nem pontosan ugyanazok különböző népeknél. Mindenikbe hosszú évszázadok tapasztalatai és érzései vannak összesűrítve, melyek nem is lehetnek különböző történetű két népnél teljesen egyformák. A franciák Gloire-ja, vagy Liberté, Égalité, Fraternité-je talán üres frázisoknak látszanak előttünk, a francia múlt azonban tartalommal töltötte tele ezeket a jelszavakat, olyan tartalommal, melyet az idegen teljes értékében legtöbbször nem tud méltányolni.

Sieburg egyike az elsőeknek, aki, mikor Franciaországról ír, német létére sem esik ilyen tévedésbe. Alaposan megvizsgálja a francia szellemet, ahogy az tudományban, irodalomban, gazdaságban, a mindennapi életben és a történelemben megnyilvánul, és arra az érdekes következtetésre jut, hogy Franciaország a lefolyt évszázadok alatt külön istent teremtett magának. Azaz hogy nemzetének ügyét Jeanne d'Arc óta Isten ügyével azonosítja. A kérdésre, hogy „francia-e az Isten”, Sieburg igenlő választ adhat Jeanne d'Arc-al, akihez szerinte minden út visszavezet, mely a francia lélek mélyéről indul. Ez az utóbbi megállapítás kétségtelenül találó, bár kissé egyoldalúnak látszik. Mert a francia lélek, melynek egyik oldalán Voltaire gúnyos, másikon Pascal tépelődő arcvonásait látjuk, változatosabb ennél. A francia lelkeség komplexumának ősei közé hasonló joggal oda lehet számítani a szélesen kacagó Rabelais-t és a szkeptikus Montaigne-t is. Az utolsó évtizedek alatt szédületes arányokban fellendült francia nemzeti ideológia őseinek azonban kétségtelenül az elragadóan tiszta egyéniségű Jeanne-t kell tekintenünk.

Szent Johanna hite, hogy Isten ügye azonos a franciák ügyével, Sieburg szerint azóta is rejtett tradíció maradt minden francia nemzeti állásfoglalás mögött. Ezen alapszik büszke öntudatuk, mint kiválasztott népé, páratlan ragaszkodásuk a francia rőghöz és meggyőződésük, hogy minden nemzeti ügyükben mindig és minden körülmények között igazuk van; hogy amit tesznek, feltétlenül a leghelyesebb, a legjobb és mintául szolgálhat az egész világ számára. Isten ügye az évszázadok folyamán a civilizáció és az emberi-

ség ügye lett a franciák előtt, akik meg vannak győződve, hogy az emberiség ügyét védik, mikor magukat védik. Ez az erős hit – állapítja meg Sieburg – nemcsak francia különlegesség, hanem megfertőzte a világ népeinek egy részét is, melyek fentartás nélkül hisznek a francia szellem messiási küldetésében.

*

A messiási küldetés hitének misztikus gyökerei szintén Jeanne d'Arc-ig vezetnek vissza. „Isten szolgálójáig, aki hangokat hallott, melyek felszólították őt, hogy mentse meg a francia népet”. Ez a háttér magyarázza meg mindennél megérthetőbben, hogy miért igazi vallás Franciaországban a hazafiasság, mely kizárólagosságában még a vallási hitet is magába olvasztja. Így érthető meg, hogy Barrès, a francia nacionalizmus reprezentatív írója, anélkül, hogy különös megbotránkozást keltett volna, azt merte mondani magáról, hogy ő „atheista és magától értetődőleg katolikus”. Ez a „magától értetődőleg” annyit jelent, hogy Barrès szemében „francia” és „katolikus” körülbelül egyértelmű kifejezés, de a kettő közül a „francia” kifejezés gondolatbeli tartalma mellett a „katolikus” csak a jelző, a függvény szerepét játssza. A katolicizmus ugyanis a megszakítás nélküli tradíciót jelenti Barrès számára, a francia civilizáció folytonosságát, mióta az országot különböző fajokból egyesítették királyai, akik nyolc évszázadon át házasság, hódítás és örökség útján emelték magasba a francia állam épületét. A folytonosság pedig a francia nacionalizmus nagy vesszőparipája, melyre nem mindig jogosan hivatkozik. „Megérteni azt – mondja Sieburg, – hogy a Marcellaise csak folytatása Jeanne d'Arc imájának, Franciaország igazi megértését jelenti”. A francia nép egysége, melyet félezred év óta jóformán semmi sem zavart meg, a franciák legnagyobb kincsének tekinthető. Ez az egység az antik szellemre építve, különböző fajkeveredések által erősen jellegzetes kultúrát fejlesztett ki, mely fejlettségének különböző korszakaiban páratlan tökéletességgel tudta megtalálni belső tartalmának világos, élesen rajzolt kifejezési formáit. A francia népszellem Európa legfontosabb faji kultúráinak csodálatosan egyenletes összeolvadásából származik: latin, gallo-kelta és germán szellem egyesült itten, (csak a szláv maradt ki és ennek a hiánynak éppen most nagy jelentősége van). Az antik és a kereszténység erős összhangban fért meg Franciaország szellemében, mely igen nagy részben megindítója volt a felvilágosodás és a mai modern szellem kifejlődésének is.

A régen egységes és kivételesen homogén Franciaország azonban nehezen tudja megtalálni helyét a modern Európa keretei között. Akadálya ennek a francia nemzeti eszme, amely úgy régi vallási formájában, mint a civilizáció eszméjét előtérbe toló új fogalmazásában távol áll a többi népek lelkétől. „Prometheuszi eszme ez, melynek fényénél a civilizáció nem egyéb, mint az emberek szabadsága arra, hogy szembehelyezkedjenek a természet törvényeivel és akarataikat állítsák azoknak vad, összevissza tevékenységével szembe. A természet szüli az erőket, de az ember rendezi, tagolja és használja ki azokat: ő veti alá – e felfogás szerint – saját értékítéleteinek”. Az emberi józan ész – Descartes szerint a világon legelterjedtebb dolog – áll e felfogás központjában, mely előre ki tud és ki akar számítani mindent, váratlan meglepetéseket nem ismer és visszautasítja azt, ami nem felel meg szabályainak. E szabályok érvényesülését tekintik Franciaországban civilizá-

ciónak. Aki ellenszegül e civilizáció szabályainak, az értelmetlenül viselkedik, aminek francia fölfogás szerint nem lehet más oka, mint a szabadság hiánya, rabszolgai alávetettség a természettel szemben, nyersesség, vagy barbárság. Civilizált ember nem vonhatja ki magát e törvények érvényessége alól, ha csak nem örült, vagy gonosztevő... A civilizáció állapot, melynek ereje változhatik, de az iránya sohasem. Minél tökéletesebb, annál átfogóbb, annál inkább csak olyan teremtő egyéni tettet tűr el, mely a már elértnek szerves folytatása; annál inkább visszautasít minden támadást a civilizáció által felállított korlátok ellen; annál kevésbé engedi meg a lángész akadályokat átütő, kozmikus működését.

És ennek a civilizációnak irányítását Franciaország, történelmi tradíciókra támaszkodva, a maga számára igényli. Mert meggyőződése szerint az emberi faj fejlődési útja soha meg nem szakadó folytonosságú, a történelem nem változik és a józan ész kötelessége a meglevő fentartásában áll, kizárva a teremtő belenyúlást a fejlődés menetébe. „Ez a folytonosság Franciaországot élő múzeummá, a józan ész vásárterévé alakította át, ahol ki van állítva minden áru, mely az életet széppé, elviselhetővé és méltóvá teszi. És az évszázados por, mely e dolgokat ellepte, még emeli a szépségüket...” Olyan folytonosság ez, mely veszedelmesen hasonlít az elmeredéshez. A francia nép egész kivételes életerejére van szükség, hogy a gondolkozására így ránehezedő történelmi tradícióit ellensúlyozni tudja.

*

A civilizációnak e felfogás szerint megszabott határain belül azonban mindenhol azt a törekvést látjuk, hogy a francia első sorban egyetemes érdeklődésű ember akar lenni és lehetőleg elkerüli a speciálista korlátozottságot. Ezért elképzelhetetlen Franciaországban a tartós katonai diktatura is. Clémenceauról beszéltek, hogy a háború utolsó hetének katonai sikerei közben a hadügyminisztérium lépcsőjén találkozott egy ezredessel, akire minden ok nélkül rárivalt, hogy egy heti szobafogságra van ítélve. A meglepett tiszt kérdésére, hogy miért, azt válaszolta: csak azért, mert éreztetni kívánom, hogy Franciaországban még mindig a polgári hatalom az úr.

Bizonyos tekintetben ez az erős individualizmus is hozzájárul ahhoz, hogy a franciák képtelenek erősen nemzeti, egoista gondolkozásukból kilépni és a többi népekkel való szolidaritás elvét magukévá tenni. Az az állandó ideges félelmük, hogy megszerzett nemzetközi rangjukat az újonnan előretörő népekkel szemben elveszíthetik, kivételes képességeik és nagy katonai erejük miatt, igazi veszedelmet jelent a világra. A népeknek haladásra van szükségük, hogy élni tudjanak. A gazdag és beérkezett Franciaországnak azonban nem kell haladás, mert ez változást jelent; inkább mai formájában szeretné megmerevíteni a világot. Még a gazdasági szolidaritástól is fél, mert azt hiszi, hogy féltékenyen őrzött teljes függetlenségét ezzel is kockáztathatja. „Franciaország készen van, nincs szüksége további fejlődésre”, Európa többi része azonban fejlődésre szorul és nem egykönnyen tudja elviselni a franciák türelmetlen fékezését.

A francia nép különben is olyan élénken és kizárólagosan csak önmagával van elfoglalva, hogy más népeknek minden erősebb életnyilvánulása za-

varja s a kellemetlen érzést kelti benne, hogy más számottevő erő is van a világon, nemcsak Franciaország. Az önzésnek ez a formája legtöbbször idillikus keretek között marad és nem zavar senkit. Néha azonban támadólag lép föl és a többi népek lebecsüléséhez, vagy meggyűlöléséhez vezet, különösen akkor, ha ezek valamilyen téren gyors haladásnak, vagy erősödésnek jeleit adják. A francia ugyanis természetesen tartja, hogy övé legyen a vezetőszerep Európában, de szeretné ezt különös erőfeszítés nélkül, örökös jogképpen megtartani. Az előretörő népekben, különösen hogyha ezek helyzetükkel elégtelenek és változásokat akarnak elérni, a rerum novarum cupidi pokolian rosszindulatú képviselőit látja. A francia politika elképesztő ügyességgel teszi magáévá mindig az új jelszavakat, melyek a világ politikai légkörében feltűnnek és rövidesen kijelenti, hogy mindenki között a legtisztább formában képviseli azokat. Megvalósításukra azonban egyáltalán nem gondol. De néha egyik-másik nép megpróbálja az új jelszavakat gyakorlatba is átvinni. A francia politika ilyenkor gonosz ellenséget lát benne, valóságos idegrohamokat kap és szenvedélyes gyűlölködésében alig ismer határt.

*

Aki Franciaországot szereti, és majdnem mindenki szereti, aki alaposan ismeri a francia népet, még a hibáit is bizonyos megértéssel fogja nézni. Mert van valami megvesztegetően vonzó ennek a népnek egyéniségében, amiért az, aki huzamosabb ideig élt köztük, bármi történnék is, bármilyen tisztán lássa is ezeket a hibákat, Franciaországot mindig második hazájának fogja tekinteni. Nem lehet mással magyarázni a különös vonzóerőt, melyet Páris például a németekre, a német szellemi élet legkülönbözőbb egyéniségeire szüntelenül gyakorol. Ez a jóakarát szükséges annak megértéséhez is, hogy a francia nép, mely a háborús tragédia nagy vérvesztése után a háborúelőtti csendes, nyugodt, szép életet kívánja vissza, még nem tudja belátni, hogy a nagy európai összeomlás után a régi élet többé vissza nem térhet; hogy céltalan erőfecsérlés minden törekvése, mely az új helyzetben is a régi nyugodt biztonság visszaszerzésére irányul. Nem akar tudomást venni a nagy társadalmi és gazdasági kérdésekről, melyeket a háború felvetett, inkább megpróbálja behunyni a szemét, ameddig lehet és visszaképzelné magát a valaha megváltoztathatatlanul szilárdnak látszó régi jó időkbe. Az új ruhadivatok megteremtői a régi divatot védik szívósan minden más téren, a ruházódást kivéve. Még forradalmáraik is elsősorban a régi idők visszaállítását kívánják. Csakhogy vannak olyan országok, melyek nem tartanak ennyire mértéket a fejlődésben, amelyek „barbár” módra nem akarják az összeomlott régi épületet előbbi formájában újraépíteni, hanem másra, újabbra vágynak. A franciák ijedt szemmel, gyűlölködve néznek erre a törekvésre, mely drága nyugalmaikat zavarja meg. Mert Európa nyugalma megzavarni régi francia privilégium, másnak – ezt úgy érzik – nem szabad. A francia középosztályállamot, „a világ leghumánusabb államépületét” komolyan zavarják különben a szociális szakadások is, melyek a háború következtében más államokban felleptek és szeretne ezért is teljesen elzárkózni a velük való érintkezéstől.

*

Belső lényének befejezettsége készíti rá Franciaországot, hogy elzárkózzék minden olyan áramlattól, mely az ő hatásának területén kívül kelet-

kezett. „Az ázsiai hitek csendje épp olyan kevésbé érinti, mint az Edda világot betöltő ködje. Az oroszok szenvedélyes önkínzása annyira távol áll tőle, mint a felelősség-mámor, melyet Kierkegard érez Istennel szemben.” Ez a természetes józanság, mely minden kivételest visszaútasít, átvonul a francia élet minden vonalán. A mindennapi embernél épp úgy megtaláljuk mint a legmagasabb szellemi rétegekben. Az apollói uralkodik náluk mindig a dionyziuszi fölött. A mámort minden téren, a művészi teremtésben is, a nélkülözhetetlen világosság ellenségének tekintik és elítélik. A francia gondolkozás, érzés és nyelv olyan gyönyörűen végleges formákba van kikristályosodva, hogy szinte kizárja már az új lehetőségeket. Képzelőerejük ezért nem olyan teremtő, mint a kevésbé kötött gondolkozású, beszédű és érzésű népeké. És a képzelőerőnek ezt a hiányát éles dialektikával még felsőbbrendűségnek is tüntetik föl. „A szemita, vagy germán barbár – írja Maurras –, a romantikus jobbágy, aki önmagában is elszigetelt, a természetben a még sötétebb, még biztosabb egyedüllétet keresi; a csendet, a zavart, az éjszakát... Az életnek ez a nyers felfogása, melyben a lélek úgy vonít az ismeretlenre, mint a sakál a hold felé, mélyen különbözik az emberi remekműtől, mely képmásával népesít be eget és földet és odakölcsönzi nekik saját nyugalma és fenségét... Az emberi képzelőerő, szenzibilitás és ész, ha összhangban vannak egymással, a mindenség legbensőbb tartalmát, üdvösségét alkotják.”

A képzelőerő és az átélésekre képesítő érzékenység csak az ésszel teljes összhangban működhetik, másképp összeütközik a civilizációnak és a gout-nak, a francia ízlésnek a szabályaival, amire csak „barbárság” képes. A gout egészen francia valami: a tradíciót, a józan bölcseséget jelenti elsősorban, akaratot ahhoz, hogy az elfogadott társadalmi konvenciók rendszeréhez hozzáalkalmazkodjunk. És jelenti ezenkívül a korlátok iránti érzéket, világos megítélését annak, hogy mi lehetséges, mi nem. Aki lehetetlent akar, azt ízléstelennek tartja a francia, mert nincs szerinte érzéke az emberben és a dolgokban működő törvényszerűség iránt. Ezért hódol minden területen az ész egyeduralmának, ezért helyezi annyira első sorba az ésszerűséget, hogy az ezen kívül álló lelki komplexum iránt legtöbbször semmi megértése nem marad. A franciák okossága és erős dialektikai képessége igen gyakran megakadályozza őket abban, hogy a valóság egész területét tisztán be tudják látni. Minden akadályon átvilágító racionálisizmusuk olyan mély árnyékot vet néha a dolgok fontos részeire, hogy a nagy világosság és a mély árnyék közötti ellentét miatt, ezek a részletek teljesen el is tűnnek szemek előtt.

A francia értelem által tagolt természet azonban a világ legbarátságosabb, legkibékítőbb és legközvetlenebb természete. Humánizálódott Franciaországban még a természet is. Minden olyan barátságosan befejezett benne, mint Anatole France-nak egy-egy mondata. Talán az ősrégi civilizáció az oka, hogy minden proporcionális, minden áttekinthető, minden érthető formákba ömlik. A fák is mintha emberi rendezés nélkül, önjószántukból sorakoznának allékká. „Pán civilizált érintkezési formákat tart be itten. Nem jutna eszébe, hogy ordításokkal rámitse el a lakókat. Hegyes fülei fölött a kertész árnyékottartó szalmakalapját viseli, kecskelábai kék vászon munkásruhába vannak bújtatva. S a déli forróságban, mikor a lekaszált széna fölött reszket az áthevült levegő, kialussza magából démoni vonásait, hogy mint

a mezőnek barátságos, munkás őrzője ébredjen föl.” Verlaine még a Valpurgis-éjszakát is klasszikus parkban képzelte el.

A franciáknak gyakran érzéketlenséget vetnek szemükre a természet szépségeivel szemben. A gondolkozásukban döntő szerepet játszó civilizáció-fogalom valóban szemben is áll a nyers, az emberi kéz által nem rendezett természettel. A francia kultúrált természetnek azonban odaadóbb szerelmesei nincsenek, mint ők. Ki a modern francia festészetet ismeri, jó lélekkel különben nem is állíthat ilyesmit. Mert olyan közel a természethez, mint az utolsó félszázad francia festészete, még soha nem jutottak. Több lírával a természet szépségét egész irracionálisában még nem adták vissza, mint a francia impresszionisták.

*

Az ország földjének ez a mérhetetlen szeretete nyilatkozik mindenekelőtt a francia hazafiságban is, mely szinte kizárólag területre és nem fajra vonatkozik. Az ország területének sértetlen egysége és az inváziótól való félelem képezik ma is a francia hazafiság leglényegesebb alkatrészeit. Ez a terület, melyen lakni a franciák érzése szerint legnagyobb boldogság, a forradalom óta négy inváziót szenvedett el. A forradalom is invázióval kezdődött és invázióval végződött. „Abban az epikus korszakban, mely a Marseillaise fölzendülése és Cambronne tábornoknak a gárda utolsó rohamát megelőző kétségbeesett felkiáltása között telt el, Franciaország hadseregei a Tajo és Jordán között számos országba nyomultak be, de a korszak úgy végződött, ahogy kezdődött: Franciaország területének ellenséges megszállásával.” Azóta még két tartós inváziót szenvedett el Franciaország. Nem csoda tehát, hogy ha ez az érzékeny, büszke, ideges nép, nem törődve azzal, hogy kit terhel ezért a felelősség, hazafiságának előterébe az inváziót helyezte, melynek még mindig rettegett lehetőségével szemben a legszélsőbb eszközök igénybevételére is képes. Egyik híres angol történetíró szerint „ha valamelyik hatalomnak sikerülne Anglia partjaira ellenséges sereggel kiszállni, bizonyosan megváltozna az angol nemzeti jellem is és a türelmetlen idegesség lépne a flegmatikus biztonsági érzés helyére.” Mert ellenséges csapatok megjelenése egy ország területén minden esetben mély nyomot hagy maga után és jó időre egyensúlytalanná teszi az illető ország lakóinak lelkiületét. A négy invázió által okozott egyensúlytalanság még mindig érzik a francia nép lelkiületében, mely nagy szociabilitása mellett is a legszélsőbb kegyetlenségekre képes azokkal szemben, akikről okkal, vagy oktalantul azt hiszi, hogy nemzetközi helyzetét veszélyeztetik.

A hazafiság a francia nép igen nagy részének lelkében erős nemzeti önzéssé, nácionálizmussá fajult el, mely azt akarja, hogy a francia nép, a többi népek erőszakos háttérbe szorításával is, teljességében élje ki minden erejét és úgy kultúrális, mint anyagi és politikai területen a szélső határokig érvényesüljön. Jelszavuk a France d’abord! „Franciaország mindenek előtt!” A francia nacionalizmus elméletét, mely az utóbbi évtizedekben hallatlanul elterebélyesedett, az a fiatal írói nemzedék kezdte el építeni, mely a nyolcvanas évek végén a naturalizmus ellen lépett fel, gyerekkorában látta a hetvenes összeomlást és az inváziót és menekülni akart a valóság elől. Mindannyian romantikusak voltak, szimbolisták, primitívek, dekadensek, vagy a korlátlan „én” imádói, mint Barrès, aki szélsőségesen egyéniségimádó elmé-

letét „nemzeti egotizmussá” szélesítette ki. Az imádott „én”-ről lassanként kiderítette, hogy az nem más, mint az ősök tömör maradványa és így amikor nemzeti eszmékért harcol, ősei benne újjáéledő lényének irányítását követi. Ezt a szót „nacionalizmus” szintén ő használta először egy újságcikkben. Barrès a cézárizmus híve volt, kire a napoleoni kor erő kifejtése gyakorolt legnagyobb hatást. A mozgalom másik vezető egyénisége, Charles Maurras a XIV. Lajos kora által jelképezett klasszikus francia rendet imádja és gyűlöl mindent, ami akár szellemi, akár politikai téren kilengést jelenthet erről az útról. A többi kortársak szintén régi korokhoz nyúlnak vissza, mindannyian megvetik a mai kort, csak a történelmet szeretik, melynek egységét és folytonosságát az előszeretettel kezelt rész mellett is mindig kihangsúlyozzák.

E romantikus nacionalizmus központjában az idő minden irányú átélése, a folytonosság, a „durée” fogalma áll. Bergson számára ez a folytonosság az abszolútum. „Szokjunk hozzá – írja egyik könyvében –, hogy mindent *sub specie durationis* lássunk”. Proust „Az elveszett idő kutatása” címen írja meg nagy regénysorozatát. Az idő kétirányú, múlt és jövő felé irányuló voltát mindig erősen éreztetik. Bergson az emlékezést elsődleges dolognak tekinti a gondolkozásban, az elmúlt időt szembeállítja az anyaggal, és ugyanakkor a jövő felé irányuló időnek (*L'évolution créatrice*) teremtő erőt tulajdonít. A nacionalisták azonban a teremtő fejlődés jövőbe néző iránya helyett, visszafordultak a múlt felé, mely lassanként egyedüli ideáljuk lett.

A francia szellem nagy korszakaiban szintén imádta a múltat, hídát épített az antik világ nagy értékei felé is, de ugyanakkor a változások iránti hajlandóságával megnyitotta maga előtt a jövő ajtait. Az utolsó évtizedek francia nemzetiessége azonban a lehetőségeknek ezt a második részét teljesen figyelmen kívül hagyta. A nacionalisták szerint Franciaország minden bajának az utolsó évszázadban a forradalom és az általa megkezdett szellemi irány volt az oka. Mert mindent újra akart kezdeni, nem törődve a múlttal, az organikus fejlődéssel. Az egyének jogait akarta érvényesíteni a hosszú évszázadok alatt szervesen kiépült állammal, azaz a történelemmel, a halottakkal szemben. Természetesen nem törődtek azzal, hogy a háborúban és az ezt követő békében alapos összeütközésbe jutottak elveikkel. A francia nacionalisták tapsoltak leginkább a Habsburg-monarchia felosztásának, pedig mint történelmi birodalom, ha komolyan veszik az elveiket, megértésükre tarthatott volna igényt.

Nem is ezekben az elvekben hisznek ők, hanem egész egyszerűen a nyers erőben. Barrès az elfinomodott esztéta, mikor Görögországról ír, nem Athént, hanem Spártát üdvözli. A szkeptikus Renan megírta az „Akropoliszi imát”, Barrès erre a „Voyage de Sparte”-al válaszolt. A szkepticizmust nem tűrik, állításokra éhesek. Nagy erőimádatuk azonban észrevehetően magán viseli a dekadencia bélyegét, nem szerves szükséglete ezeknek az elfinomult intellektüelleknek, akiket szigorú nemzeti fegyelemimádatukban is csak egyetlen lépés választ el az anarchiától. Barrès is anarchikus eszményekkel kezdte, melyektől csillogó dialektikus ügyességgel keringőzött át a nemzeti fegyelem elméletéhez. Idősebb korában azt tanította a francia fiatalságnak, hogy meg kell becsülni az előítéleteket. *Revêtons nos préjugés;*

ils nous tiennent chaud. „Öltözködjünk bele – mondta – előítéleteinkbe; jó meleget tartanak azok.” Ő maga haláláig ragaszkodott előítéleteihez, bár nyilvánvalóan jól tudta róluk, hogy előítéletek. „Les préjugés, connus pour tels et acceptés comme tels, lui ont tenu chaud jusqu’ aux portes glaciales”, írta róla halála után az új francia irodalom egyik kitűnősége, Henry de Montherlant.

Nacionalizmus és anarchia között különben valamilyen, előttünk nehezen érthető rokonságnak kell lennie a francia gondolkozás számára. A kommunista Proudhon is igen gyakran tévedt át nacionalista berkekbe, s a szindikalista szociálisták megalapítója, Georges Sorel, akinek tanaiból bolsevizmus és fascizmus egyaránt sokat merített, szintén igen gyakran találkozik megállapításaiban Maurras-al, a francia royalisták sokat szereplő theoretikusával. Az antimilitarizmus francia megalapítója, Gustave Hervé a háború kitörésekor egyik napról a másikra legszélsőbb militarista lett, azóta is az, és Guerre Sociale című lapját Victoire névre keresztelte át.

A francia belpolitikában ez a nacionalizmus, mely egyszersmind reakciót is jelentett, egy ideig háttérbe szorult a radikális kispolgársággal szemben. De a hadseregben szilárdan benn ültek a nacionalisták, a köztársaság külpolitikáját is kezeikbe kerítették és feltűnés nélkül, de egyenes úton vitték Franciaországot a nagy összeütközés felé. Külpolitikában a nacionalisták szintén a folytonosságot, a tradíciót szeretik hangoztatni. Legtehetségesebb külpolitikai publicistájuk, a „Pertinax” néven író André Géraud például Thukididesszel bizonyítja, hogy nem szabad bízni a középeurópai népek békés hajlandóságában. „Lehangoló dolog – írja egyik cikkében – Thukidideszt olvasni: olyan kevéssé változtak azóta az emberiség mozgalmái és a politikusok számítása. Tegyük föl azonban, hogy néha tényleg vannak változások, hány nemzedék élete esik egy-egy ilyen változás közé? És hány ilyen változás bizonyul később csak látszólagos változásnak? Nem helyénvaló dolog-e, ha arra gondolunk, hogy ami Középeurópában megnyugvásnak látszik, még mindig csak a lábbadozás csendje?”

Ez a mindig történelmi példákra támaszkodó racionálizmus, mely az állandóan változó életben csak a végleg kikristályosodott formákat veszi észre, mert a folytonosságot mindig csak a múltba vetíti és a jövő felé vezető átmenet, a formátlanság számára nincs szeme, ez az oka, hogy a mai francia nem érzi meg idejében a fenyegető változások szelét és az egész világon legszívósabban ragaszkodik régi életformáihoz. Franciaországban – mondja Sieburg – ma szinte semmi sem függ össze kizárólag a mával; minden intézmény, minden amit ebben a szép és gazdag országban tesznek, vagy gondolnak, a múltban gyökerezik, inkább a múltnak felújítása, mint a jövő alakítására irányuló törekvés. Művészi vérmérséklete és finom szellemi érzékenysége mégis a határozatlan érzést kelti a francia népben, hogy „teste fölött mely olyan sokat vérzett, fiatal világ rohan tova. És felváltva szeretne talpraugrani, együttrohanni ezzel, vagy pedig fekvé maradni és megragadó hangon panaszkodni... Ez az ellentmondás néha görcsös rángatózásban nyilvánul meg, mely példátlanul nyugtalanító erejével hullámszerűen terjed át egész Európára.”

Gazdasági okoknak szintén fontos szerepe lehet abban, hogy a mai francia, aki tökéletes mintaképe a hazafias, jó honpolgárnak, annál tökélet-

lenebb, mint jó-európai. Mert minden engedménytől, melyet európaisága javára tesz, franciaországi jólétét félti. Ez a jólét pedig, melyet az igazi életművészet annyi régi tradíciója támogat, valóban nem megvetendő dolog. A francia boldogabb, mint a többi népek fiai és életét olyan harmóniában éli le, mely lenyűgöző erővel köt magához mindenkit, aki egyszer ennek az életnek varázskörébe került. Nem csoda tehát, ha a magán eudémónia féltékeny védelme közben elveszíti érzékét a világközösség érdekei iránt. A francia népnek ma is érintetlen tőkeképző ereje, minden életszükségletét bősegesen kitermelő földjével együtt, még mindig az összes európai népek között leginkább védi meg őt a proletarizálódástól. Az a folyamat pedig, mely a többi országok munkásainál jóval gondtalanabb életet élő francia munkásból élemedett korára szintén kistókként csinál, a háború után sem változott sokat. A gazdagságnak itten még mindig nincsen meg a kihasználás által okozott, izzadságos, rossz szaga, mint sok más országban. A vagyonszerzés alsóbb osztályok embereinek is bevallott ideáljaihoz tartozik, ez az egyedüli romantika, melynek még odaadják magukat.

Azt lehet mondani, hogy a magántulajdon elve egyenesen hozzátartozik a francia civilizáció eszméjéhez, ahogy a nacionalizmus azt felfogja. A mai Franciaország egész gazdasági és társadalmi épülete ugyanis hozzá van kötve a kapitalizmus egy egészen régies formájához, a járadék-kapitalizmushoz, mely a franciákat ellentétbe hozza nemcsak a kapitalizmus ellenfeleivel, hanem az angolszász, német és olasz dolgozó kapitalizmusokkal is. Hogy ezt megérthessük, elég ha tudjuk például azt, hogy a francia állampapírok belső kamatozási szolgálata 22 milliárd frankot tesz ki évente, és hogy igen magasra megy az az összeg is, amelyet a francia tőkés az Oroszországnak kölcsönadott milliárdok elvesztése után is, külföldre adott kölcsöneik kamatozásából húznak. Ez az óriási járadékösszeg a francia közjövedelem igen jelentékeny részét képezi és bár a nagybankok irányítják és szedik le a vámot róla, túlnyomó részében francia kistókkések, kispolgárok, parasztok, sőt munkások között osztódik el. Példának álljon itt az alábbi statisztika egyik francia kisvárosról, mely lakosságának megoszlásában, az átlagos francia kisvárost képviselheti:

– 30 százalék tőkés és pénze kamataiból él. 20 százalék mezőgazdasági alkalmazott. 30 százalék kereskedő, üzletember, mind jövő tőkés, valamint hivatalnok és szabadfoglalkozású. 20 százalék ipari munkás. A tőkés fele ötven évnél fiatalabb, ezek nem csinálnak egyebet, mint házuk kapuja előtt állanak, nézik az időt, kimennek szőlőjükbe és földjeikre, amennyiben nem adták azt is bérbe, naponta két újságot olvasnak, egy párisit és egy helyit, öt év óta gondolkoznak azon, hogy állampapiraik egy részét ne cseréljék-e fel ipari részvényekre és hogy irányítást keressenek, néha egy harmadik lapot is olvasnak, a pénzügyi lapot, melyet, ha számításuk nem sikerül, mindenért felelőssé tesznek.

Ez a francia kisváros, melyet Páris, mint valami óriási spanyolfal, eltakar a világ elől s amelynek igen fontos szerepe van a francia nép anyagi és szellemi életének háztartásában, nem sokat változott a Balzac-regényekből ismert leírás óta. Páris, legalább külsőleg, más ma, mint Balzac Párisa. De a francia kisvárosba ma is minden időszerűtlenség nélkül oda lehet képzelni a Grandet Eugeniák alakját. „Az idegen, aki először ilyen francia kis-

városba lép, azt hiheti, hogy elvarázsolt körbe jutott. Ez a varázskör tele van nyugalommal, álmoossággal, sőt alvással is. A csendes uccák kis terekbe torkolnak, melyeken öreg fák között finom vízmedencéket lehet látni. Művészen szép régi házak egymást követik. Ódon kapuk ezüstszürke köveibe elfeledett mesterek keze virágdísz, emberi alakot, vagy más díszítést faragott remekbe... És a katedrálisok! Vannak templomok, melyek olyan régiek, hogy kis tömött oldaltornyaikkal és körülölelő falaikkal ősi erődítéshez hasonlítanak. És vannak leírhatatlanul finom, ezüstös dómok, melyek hallatlanul gazdag díszítésű, karcsú tornyaikkal valósággal lebegnek a városkák fölött. Semmi nem zavarhatja meg ezeknek a városoknak örök nyugalma. Még a vasárnapi búcsú, vagy sportünnepség is legfennebb pár óráig képes erre. Mintha ölébe tette volna itten kezét az emberiség és csak pihenni akarna ezután. Szinte belénk lopózik a kívánság, hogy életünket ezekben a házakban végezzük be, melyeknek nagy, ősi kertjét biztosra sejtjük, ha nem látjuk is. A terek hársfáiról otthonias illat árad és azt a veszedelmes illuziót kelti bennünk, hogy itten a béke honol, hogy ezekben a házakban nincs gyűlölködés, nincs nyugtalanság, zavaros szenvedély, nincs hajsza, csak időtlen napok kiegyenlített bölcsessége és nyugalma.”

És a külsőleg annyira csendes, de a valóságban erős szenvedélyektől izzó vidék nemcsak a vagyont takarékoskodja össze az országnak, hanem bizonyos fokig a szellemi tőkét is. A francia szellemiség legnagyobb alakjai ebből a rejtett vidéki televénytalajból nőttek bele az egész világ számára csillogó párisi nyilvánosságba. Une longue série des aieuls obscurs m'a économisé la vigueur intellectuelle, „jelentéktelen ősök hosszú sora takarékoskodta meg nekem a szellemi erőt” – mondta nem túlságos szerénységgel Renan. Ez a mozdulatlan vidéki háttér nagy erő, mely eddig kifogyhatatlan tartalékokat képezett a francia közélet vagyoni- és egyéniségfogyasztása számára. De konzervativizmusaival, mely retteg minden változástól és minden változást kockáztató cselekvéstől is, igazi oka annak, hogy Franciaország a nemzetközi életben a legnagyobb csökönnyességgel áll útjába minden komoly haladásnak.

A háború utáni fiatal nemzedék egy része jól látja, hogy ez az út ma már nem vezethet célhoz s a „réalizmus” jelszava alatt szeretné megvédeni hazáját a nation démissionnaire, az akaratlanul is „önkéntesen lemondó” nemzet sorsától. De az ország ügyeinek vezetésében e fiatalok mozgalmának még semmi nyomát nem lehet látni. Pedig Franciaországnak, ha eddigi jelentőségét meg akarja őrizni, elkerülhetetlenül le kell mondania nemzeti elszigeteltségéről. Közelednie kell Európához, nem fölényesen, hanem úgy, ahogy egyenlők szokták egymáshoz. Mert eddigi viselkedését Európával szemben az idegenkedés és a félelem diktálta. A francia „biztonság” kérdése is, mely a politikai és gazdasági világválságnak talán legfőbb oka, szintén nem más, mint a franciák szívós ragaszkodása „a külön nemzeti én”-hez, melyet mindenképpen meg akarnak őrizni. Ez a nemzeti egyéniség, mely élő tiltakozás ma is az egyéni életet fenyegető tömegmechanizmus ellen, még mindig Európa egyik legértékesebb és legnemesebb részét képezi. Túltengő ereje azonban főoka annak, hogy nemzetközi vitákban a páneurópai eszmét is dialektikai fegyverül használó Franciaország a valóságban legnagyobb akadály a népek közötti szolidaritás kifejlődésének.

LAKATOS IMRE